

УДК 330.111.4

ПРО ДЕЯКІ АСПЕКТИ КОМПЛЕКСНОЇ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ СТАРОПРОМИСЛОВИХ РЕГІОНІВ

ЛОСКУТОВА В. В.,
докторант Донецького державного
університету управління

В статті запропоновано формування комплексної стратегії розвитку продуктивних сил регіонів.

Ключові слова: продуктивні сили; зайнятість населення; валовий регіональний продукт; купівельна спроможність громадян; реструктуризація, старопромисловий регіон.

В статье предложено формирование комплексной стратегии развития производительных сил.

Ключевые слова: производительные силы; занятость населения; валовый региональный продукт; покупательная способность граждан; реструктуризация, старопромышленный регион.

In article proposals formation of the Integrated Strategy of development of the productive forces.

Keywords: *proyzyvodytelnye syly; employment of the population; valovyy rehyonalnyy product; pokupatel'naya The ability of citizens; restrukturyzatsyya, staropromyshlennyy region.*

Постановка проблеми. На сучасному етапі в Україні спостерігається розбалансованість у регулюванні розвитку продуктивних сил, тому що певні завдання вступають у прями протиріччя одне з одним. Виконання завдань соціального розвитку та створення гідних умов проживання людей незалежно від території нерідко ототожнюється з несеннями витрат «проїдання» замість необхідних витрат «інвестування» у матеріальні та нематеріальні активи. У свою чергу, виконання завдань зберігання та відтворення природних ресурсів вступає у протиріччя із завданням фінансового забезпечення розвитку всіх продуктивних сил, оскільки економіка України є ресурсно-орієнтованою та ґрунтується на ресурсномістких галузях виробництва замість сервісно-орієнтованої економіки, яку сьогодні активно розбудовуються розвинуті країни світу. Тому розробка комплексної стратегії розвитку продуктивних сил регіонів дозволила б узгодити питання їх ефективної структури.

Аналіз останніх досліджень. Питаннями розміщення продуктивних сил старопромислових регіонів займалися такі вчені, як: Лишиленко В.І., Чернюк Л.Г., Горська О.В., Поважний С.Ф., Поважний О.С., Губерна Г.К., Амоша О.І., Новіка О.Ф., Бірх К., Маккіннон Д., Камберс Е. та інш.

Мета та задачі статті. Розробка основних положень комплексної стратегії розвитку продуктивних сил регіонів.

Основний зміст статті. Комплексна стратегія розвитку продуктивних сил регіонів дозволила б узгодити питання ефективної структури продуктивних сил, а відтак і структури регіональної економіки, питання співвідношення продуктивних сил у процесі їх використання. Також комплексна стратегія сприяла б вирішенню проблем, які існують в аналізі та оцінці продуктивних сил регіонів у теперішній час.

Подібний принцип поелементного стратегічного планування розвитку регіонів, закладений у вище запропонованій стратегії, дозволив би упорядкувати процеси та явища в економіці, згрупувавши їх навколо певних категорій продуктивних сил.

Як єдиний план поетапних змін у продуктивних силах, стратегія комплексного розвитку продуктивних сил регіонів, дозволила б узгодити розподіл фінансових ресурсів у державі та її регіонах за ресурсними напрямками: напрям людські ресурси, напрям матеріальні активи, напрям інтелектуальні активи, напрям природні ресурси.

Що стосується розвитку нематеріальних ресурсів, то шляхом аналізу обігу нематеріальних активів в економіці України, шляхом збору думок експертів-представників бізнесу та науково-дослідних установ, можна зробити наступний висновок. Фактично, у розвитку нематеріальних активів в Україні не зацікавлений жоден суб'єкт економічних відносин настільки, щоб робити значний внесок у процес їх створення, окрім науково-дослідних установ, для вчених яких нематеріальні активи являють собою втілення їх наукових інтересів.

Держава не зацікавлена витратити кошти на наукові пошуки, які потім не знаходять реального впровадження внаслідок різних причин, серед яких відсутність пріоритетів інноваційного економічного розвитку у представників державного центрального та регіонального менеджменту, а також відсутність у держави важелів впливу на бізнес з метою впровадження на приватних підприємствах вітчизняних інновацій.

Для вітчизняного бізнесу у теперішній час вигіднішим є придбання готових та перевірених зарубіжних інноваційних технологій, здатних принести «швидкий» прибуток, ніж вкладати кошти у вітчизняні наукові проекти з високим ступенем ризику та невизначеним терміном окупності.

При цьому, іноді зустрічається явище, яке у даному науковому дослідженні пропонуємо назвати «рольовий конфлікт інтересів» економічних суб'єктів. Якщо у звичайному конфлікті інтересів беруть участь мінімум дві особи, кожна з яких має протилежний іншій особі економічний інтерес. То у рольовому конфлікті інтересів зіштовхуються інтереси тих економічних ролей. Які відіграє один економічний суб'єкт. Це прямо впливає на розвиток продуктивних сил, оскільки від того, інтерес якої ролі економічного суб'єкту превалює, залежить його рішення, які можуть сприяти або гальмувати важливі етапи розвитку цих продуктивних сил.

Наприклад, розглянемо ринкову перспективу інноваційного продукту у сфері енергозбереження, який використовується у будівельній галузі, має у своїй основі патент, як нематеріальний актив, а також характеризується високими первинними витратами на придбання та низькими поточними експлуатаційними витратами. При розгляді цього інноваційного продукту у економічного суб'єкта, який є менеджером будівельної компанії та водночас власником будинку, виникає рольовий конфлікт інтересів. Як власник будинку, цей економічний суб'єкт зацікавлений у низьких експлуатаційних витратах та готовий придбати цей інноваційний продукт. Однак, як менеджер будівельної компанії, він не зацікавлений у значний первинних капіталовкладеннях, які збільшують собівартість житла та зменшують попит на нього, тому, у цій ролі, як представник бізнесу, він вірогідніше за все, відмовиться купувати цей продукт. Це означає, що існує високий рівень ймовірності, що бізнес, у цьому випадку, відмовиться фінансувати наукові дослідження за цим проектом, а це означає відсутність розвитку продуктивних сил регіону. У свою чергу, такий механізм, який би дозволив спільне фінансування інноваційних проектів окремими членами громади, на добробут яких ці проекти спрямовані, не опрацьований в Україні. У західних розвинутих країнах механізм спільного фінансування членами громади інноваційних проектів для розвитку продуктивних сил регіону через використання інструменту соціальних мереж отримав назву *crowdfunding*.

Комплексна стратегія розвитку продуктивних сил регіонів дозволить досягти збалансованості між окремими планами розвитку. У свою чергу, наявність узгоджених планів розвитку продуктивних сил у межах єдиної стратегії дозволяє визначити критерії, згідно з якими у подальшому здійснювати аналіз та оцінку процесів, що відбуваються з продуктивними силами у регіональній економіці.

Так, розділ комплексної стратегії розвитку продуктивних сил, присвячений людському капіталу, дозволив би відповісти на питання, яким повинно бути населення України у майбутньому у демографічному, статевому, професійному розрізі, за територією проживання, за фізичними та інтелектуальними здібностями. Звідси, можна прогнозувати ринок праці, структуру доходів та витрат домогосподарств, структуру необхідної продукції та сервісів.

Розділ комплексної стратегії, присвячений розвитку матеріальних ресурсів, на наш погляд, повинен, у першу чергу, бути пов'язаний з технологічними укладами, визначаючими принципове питання про те, які знаряддя праці будуть у майбутньому використовуватися для виробництва продукції та надання послуг.

Закономірно, що на цьому розділі стратегії частково базуватиметься розділ з розвитку нематеріальних активів, оскільки інновації, наукові фундаментальні відкриття прямо залежать

від обладнання, на якому проводяться дослідження, виготовляються новітні продукти та надаються послуги. На основі стратегії розвитку матеріальних та нематеріальних складових продуктивних сил регіонів стає можливим визначити норму заміщення машинної праці на інтелектуальну, ресурсномістких технологій на наукомісткі та визначити стратегію збереження та відновлення природних ресурсів, як важливої компоненти продуктивних сил.

Розділ комплексної стратегії, присвячений географічному розміщенню продуктивних сил, повинен описувати просторові моделі інфраструктурного сполучення продуктивних сил та економічних суб'єктів, які задіяні у процесі їх розвитку, формувати логістичні потоки.

Розділ, пов'язаний з формальними та неформальними правилами взаємодії економічних суб'єктів у регіональній економіці, повинен описувати цільову бізнес-культуру у регіоні, як звід певних норм, переконань та цінностей, що поділяють усі суб'єкти економіки та створює унікальне середовище для ведення бізнесу. Подібні ідеї відповідають сучасній європейській парадигмі «неорегіоналізму», яка активно досліджується такими вченими, як А. Амін, Н. Сриффт, К. Морган, М. Сторпер, Дж. Ловерінг, Р. Хадсон та іншими. Дослідники переконують, що сучасний регіон – це не сукупність окремих економічних суб'єктів, які використовують його продуктивні сили, а певне інституційне та бізнес-культурне середовище, яке приносить додатковий позитивний ефект працюючим у регіоні економічним суб'єктам. Такі підходи відповідають загальній теорії ендогенного розвитку, опорними точками якої на рівні розвитку продуктивних сил регіонів є підготовка фахівців, стимулювання інноваційної активності та формування підприємницького середовища для розвитку малого та середнього бізнесу.

При цьому, кожен регіон може мати свою унікальну економічну модель, що вписується у рамки національного поля: від абсолютно ринкової англосаксонської моделі капіталізму до абсолютно регульованої східної моделі комунізму. Звідси, дослідники старопромислових європейських регіонів Р. Мартін та С. Санлі обґрунтовують різні підходи до розвитку таких проблемних територій. Наприклад, для Франції та ФРН, які розглядаються вченими, як регіони ЄС, що мають змішану економічну модель з приблизно однаковим домінуванням ринкових механізмів та держави, адекватною моделлю розвитку старопромислових територій у межах цих держав буде диверсифікація та оновлення наявних технологій існуючих галузей промисловості з метою їх поступового перетворення. Навпаки, для Великобританії з чітко вираженою капіталістичною економічною моделлю адекватним підходом до розвитку її старопромислових територій стане радикальний метод імплементації абсолютно нових технологій нових галузей промисловості із зовнішнього середовища через інвестиційні механізми.

Таким чином, на наше переконання, комплексне та узгоджене регулювання розвитку продуктивних сил регіону, своєчасний моніторинг їх структури та співвідношень складе основу для відслідковування та прогнозування життєвого циклу регіонів з метою недопущення виникнення соціально-економічних та екологічних територіальних депресій.

Як видно із зазначеного, аналіз та оцінка розвитку продуктивних сил регіонів потребує формування системи показників, які б відображали продуктивні сили з точки зору їх стану та динаміки, у розрізі елементів та суб'єктів регіональної економіки.

На основі комплексного та узгодженого регулювання розвитку продуктивних сил регіону можливо відповісти на фундаментальне проблемне питання: при якому якісному та кількісному складі продуктивних сил, при яких темпах та векторі їх розвитку, а також при якій структурно-динамічній ефективності їх використання можна очікувати, що регіон перетвориться з розвиненого на старопромисловий, а згодом, на депресивний.

Англійські сучасні дослідники європейських старопромислових регіонів К. Бірх, Д. Маккіннон та Е. Камберс визначили старопромисловий регіон, як територію, в економіці якої раніше домінували видобувна, металургійна промисловість та важке машинобудування, а у теперішній час ці галузі прийшли у занепад. На нашу думку, запропоноване визначення не повне. Адже, якщо у регіональній економіці та розвитку її продуктивних сил вчасно відбулися зміни, які призвели до економічного реструктурування, і в економічних, соціальних та екологічних показниках регіону не спостерігається негативних тенденцій, то такий регіон неможна вважати старопромисловим, навіть, якщо раніше у ньому домінували вище зазначені галузі виробництва. Вчасна заміна галузей важкої промисловості на, наприклад, сервісний економічний уклад дозволила таким регіонам утримати необхідну траєкторію соціально-економічного зростання.

Якщо такого реструктурування не відбулося, то такий регіон можна вважати старопромисловим.

Це вкотре доводить важливість структурних оцінок розвитку продуктивних сил регіонів на основі системи показників заміщення одних секторів економіки іншими, заміщення одних технологій виробництва іншими, заміщення однієї ресурсної бази іншою тощо.

Таким чином, все вище зазначене, дає підставу сформулювати гіпотезу наукового дослідження: знаючи структуру, як кількісно-якісне співвідношення, продуктивних сил регіону (статична характеристика), а також темпи та вектор трансформацій у продуктивних силах (динамічна характеристика) можна спрогнозувати момент переходу між фазами життєвого циклу регіональної економіки в цілому (зародження, розквіт (розвинені регіони), спад (старопромислові регіони), депресія (депресивні регіони)).

Проаналізуємо стан деяких регіонів Європи та України, які згідно вище наведеного визначення, прийнятого у європейській практиці, відносяться до старопромислових. Для того, щоб виявити об'єктивну різницю або, навпаки, схожість між цими регіонами, розглянемо старопромислові регіони країн Західної Європи, які функціонують у вільному ринковому середовищі досить тривалий час.

З рис. 1 видно, що до старопромислових регіонів Західної Європи згідно даних європейського комітету статистики EUROSTAT віднесено території розвинутої у минулому добувної промисловості Великобританії, Франції, ФРН та Іспанії. На рис. 2 представлено старопромислові регіони України, якими станом на 2012 рік можна вважати Дніпропетровську, Донецьку, Луганську та полтавську області. Згідно з даними Державного комітету статистики України, у 2012 році на Дніпропетровську область приходилося 36,3 % видобувної промисловості та 14,3 % переробної промисловості України. Відповідно на Донецьку область – 22,7 % та 17,7 %, Луганську – 12,6 % та 6,5 %, Полтавську – 10,5 % та 5,3 %.

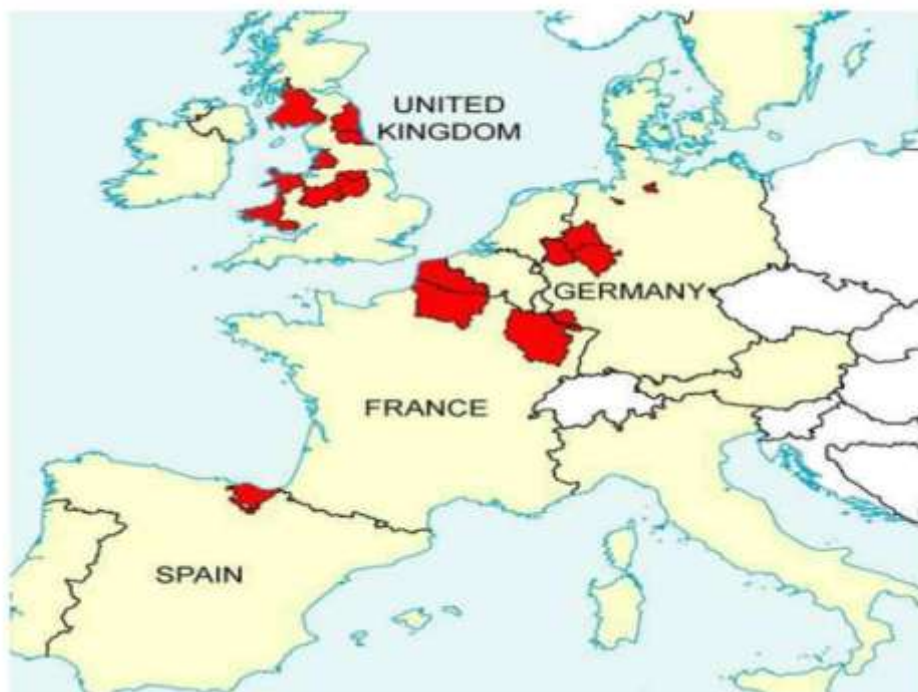

Рис. 1. Старопромислові регіони країн Західної Європи, які розвивались в умовах ринкової економіки

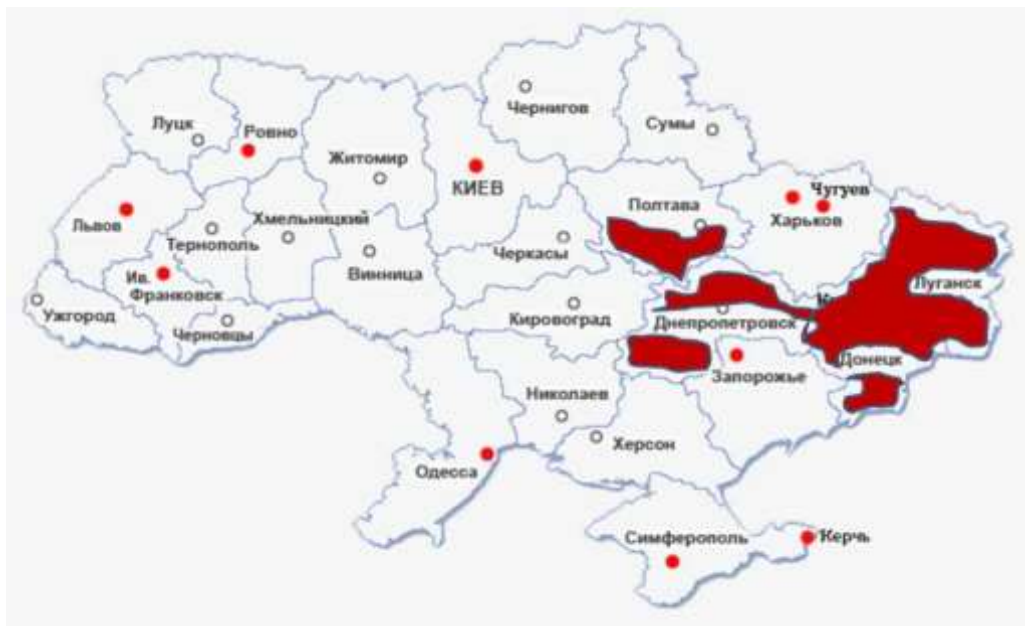

Рис. 2. Старопромислові регіони України як такі, в економіці яких переважає частка добувної, металургійної промисловості та важкого машинобудування

Для порівняння, у 2012 році на економіку Вінницької області приходилося 0,3 % видобувної промисловості та 1,9 % переробної, на Київську – 0,1 % та 3,6 %, на Хмельницьку – 0,2 % та 1,1 %, на Чернівецьку – 0 % та 0,5 %.

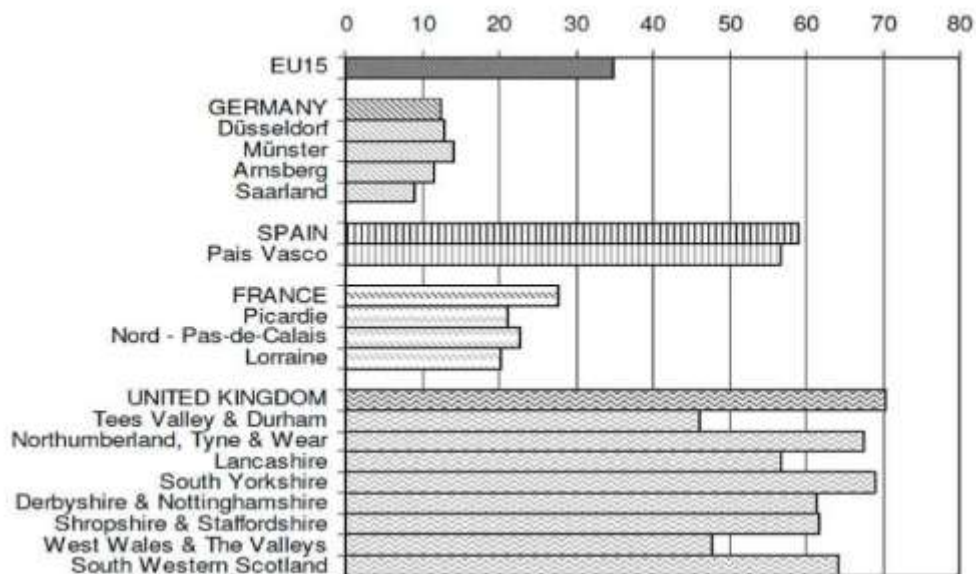

Рис. 3. Збільшення валового регіонального у країнах Західної Європи продукту за 2000-2012 роки з урахуванням інфляційного чинника, %

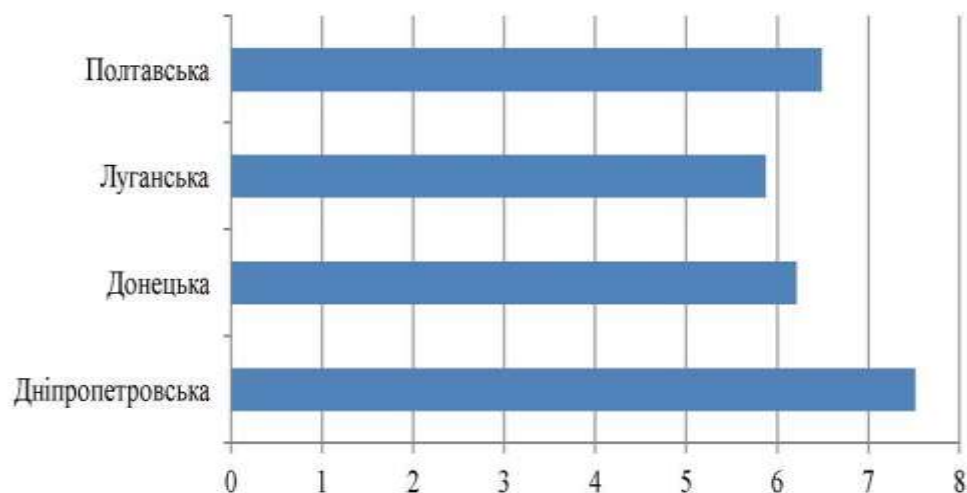

Рис. 4. Збільшення валового регіонального продукту в Україні за 2000-2012 роки з урахуванням інфляційного чинника, %

Як видно з рис. 3 та 4, у той час, коли в середньому у Великобританії за період з 2000 по 2012 рік валовий регіональний продукт у старопромислових регіонах приріс на 70 % (по 5,8% щорічно), то серед старопромислових регіонів України найбільший приріст спостерігається у Дніпропетровській області та складає за вказаний період 7,5 % (по 0,6 % щорічно). Однак, видно, що у старопромислових регіонах ФРН середній приріст валового регіонального продукту за аналізований період склав майже стільки, скільки й в Україні – приблизно 10 %.

Щодо купівельної спроможності мешканців старопромислових регіонів, то з 2000 по 2012 рік вона зростає найменше на 18 % у регіоні Saarland ФРН та найбільше на 55 % у регіоні Pais Vasco Іспанії (рис. 5).

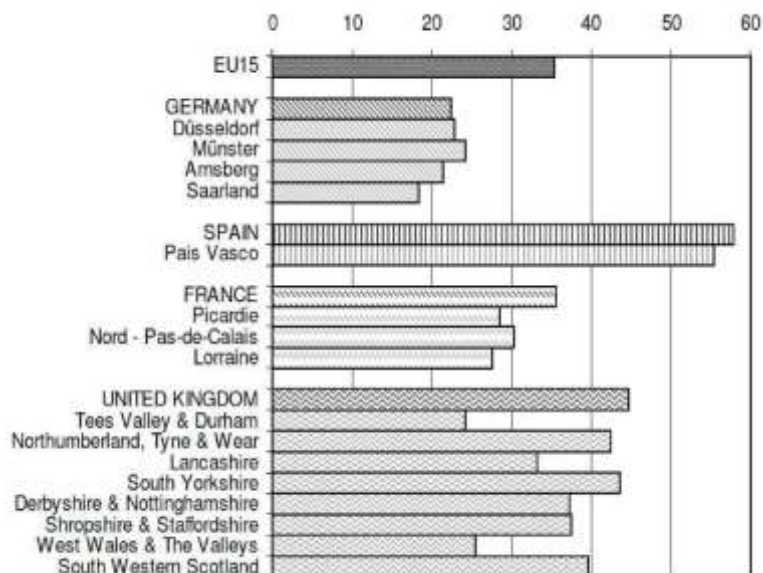

Рис. 5. Збільшення купівельної спроможності громадян старопромислових регіонів у країнах Західної Європи за 2000 - 2012 роки з урахуванням інфляційного чинника, %

Натомість, у старопромислових регіонах України найбільше купівельна спроможність зросла на майже 11,8 % за аналізований період у Луганській області, а найменше на 10,1 % – у Дніпропетровській області (рис. 6).

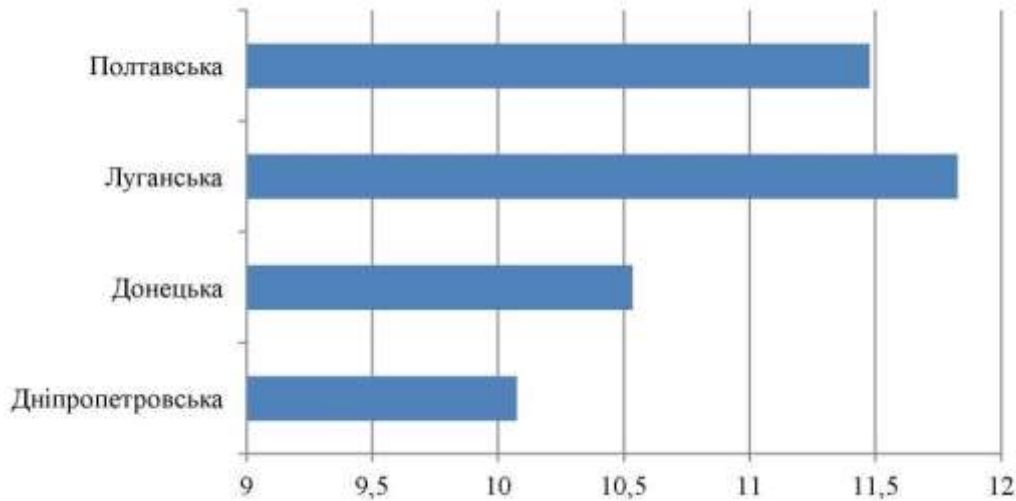

Рис. 6. Збільшення купівельної спроможності громадян старопромислових регіонів в Україні за 2000-2012 роки з урахуванням інфляційного чинника, %

На рис. 7-10 представлено зміну рівня зайнятості у старопромислових регіонах Західної Європи за вказаний період в цілому та по секторах економіки. Найбільше рівень зайнятості за 2000-2012 роки зріс на майже 35 % у регіоні Pais Vasco Іспанії (рис. 7). Водночас, за вказані роки на 2 % збільшилося безробіття у регіоні Lancashire Великобританії. При цьому, якщо в Іспанії зайнятість у промисловому секторі економіки зросла на 32 %, то у ФРН та Великобританії у всіх без виключення старопромислових регіонах спостерігається відтік кадрів з промислового сектора (рис. 8).

Навпаки, значний приріст зайнятості спостерігається за аналізований період у сфері послуг старопромислових регіонів всіх країн (рис. 10). Найменший приріст склав приблизно 7 % у регіоні Lagune Франції, а найбільший у майже 38 % у регіоні Pais Vasco Іспанії.

Це говорить про те, що Іспанія у своїй регіональній політиці обрала шлях одночасної модернізації технологій промислових галузей виробництва та привнесення нових технологій сервісної економіки.

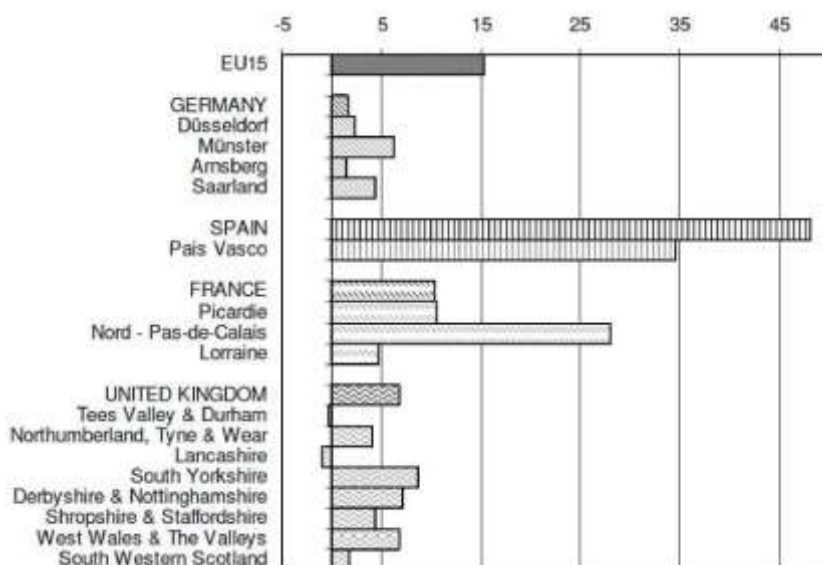

Рис. 7. Збільшення зайнятості у старопромислових регіонах у країнах Західної Європи за 2000-2012 роки, %

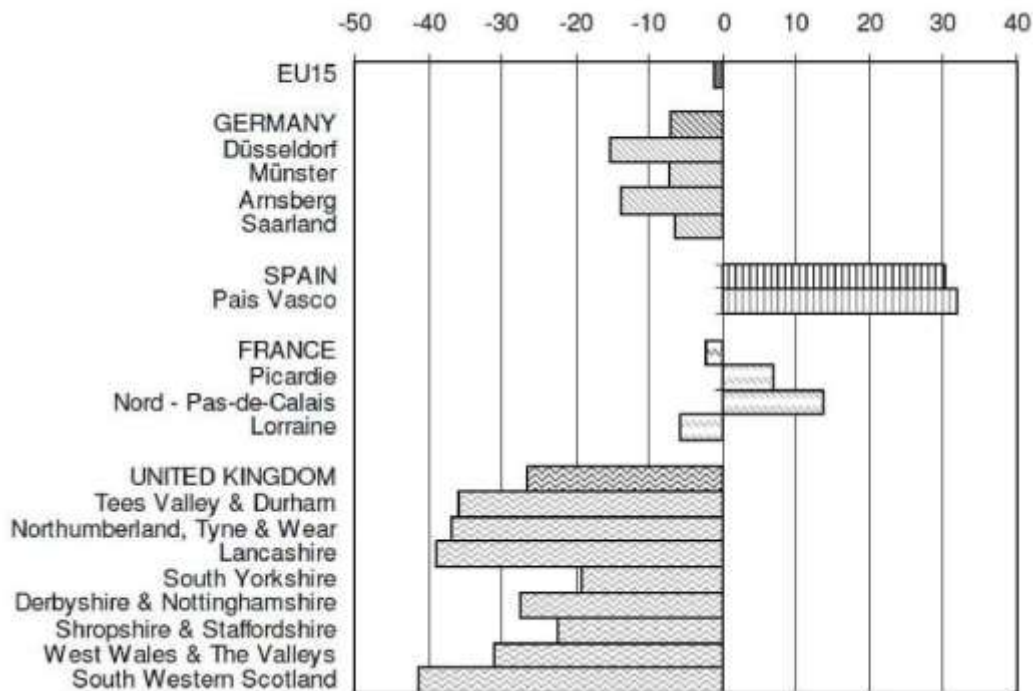

Рис. 8. Збільшення зайнятості у секторі промислового виробництва у старопромислових регіонах країн Західної Європи за 2000-2012 роки, %

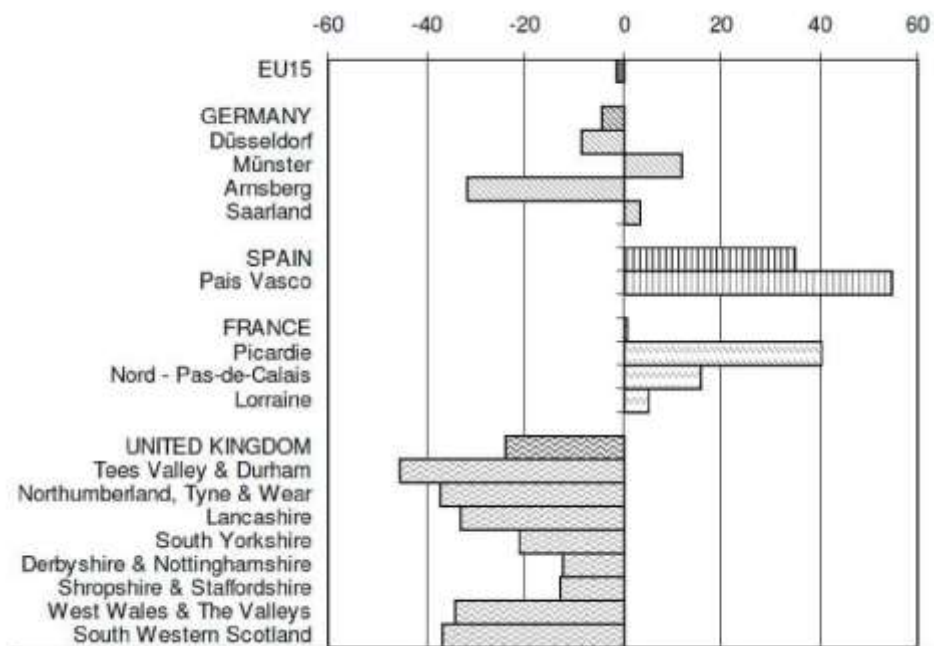

Рис. 9. Збільшення зайнятості у секторі високо технологічного виробництва у старопромислових регіонах країн Західної Європи за 2000-2012 роки, %

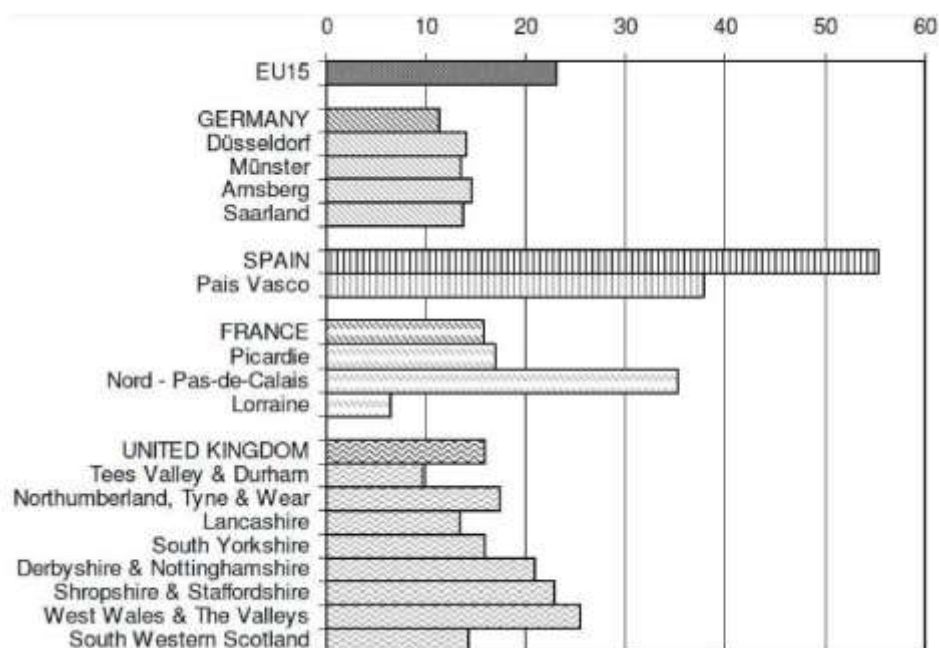

Рис. 10. Збільшення зайнятості у секторі послуг у старопромислових регіонах країн Західної Європи за 2000-2012 роки, %

З аналізу рис. 11 та 12 можна зробити висновок, що загалом у старопромислових регіонах України рівень зайнятості зменшився (Полтавська, Донецька та Дніпропетровська області) або не змінився (Луганська область).

Враховуючи те, що дані по змінах у рівні зайнятості по секторах економіки у розрізі регіонів в Україні відсутні для вільного користування, то у даному дослідженні прийнято зазначені показники по Україні в цілому.

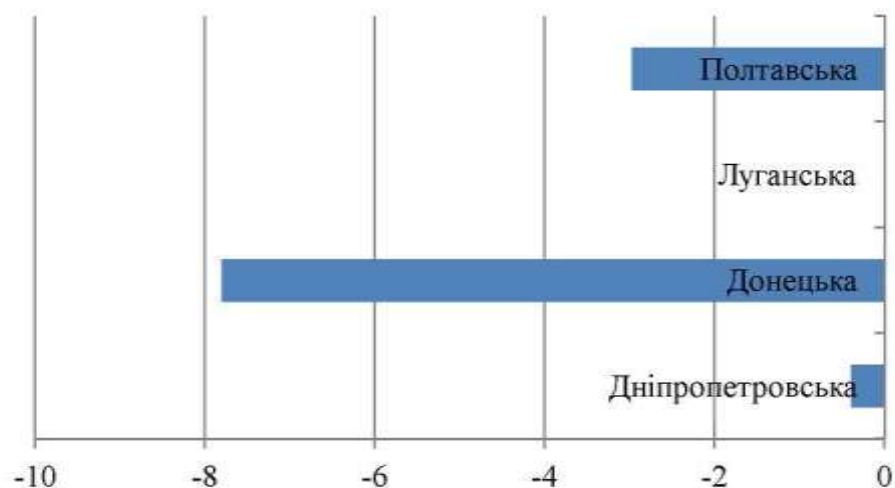

Рис. 11. Збільшення зайнятості у старопромислових регіонах України за 2000-2012 роки, %

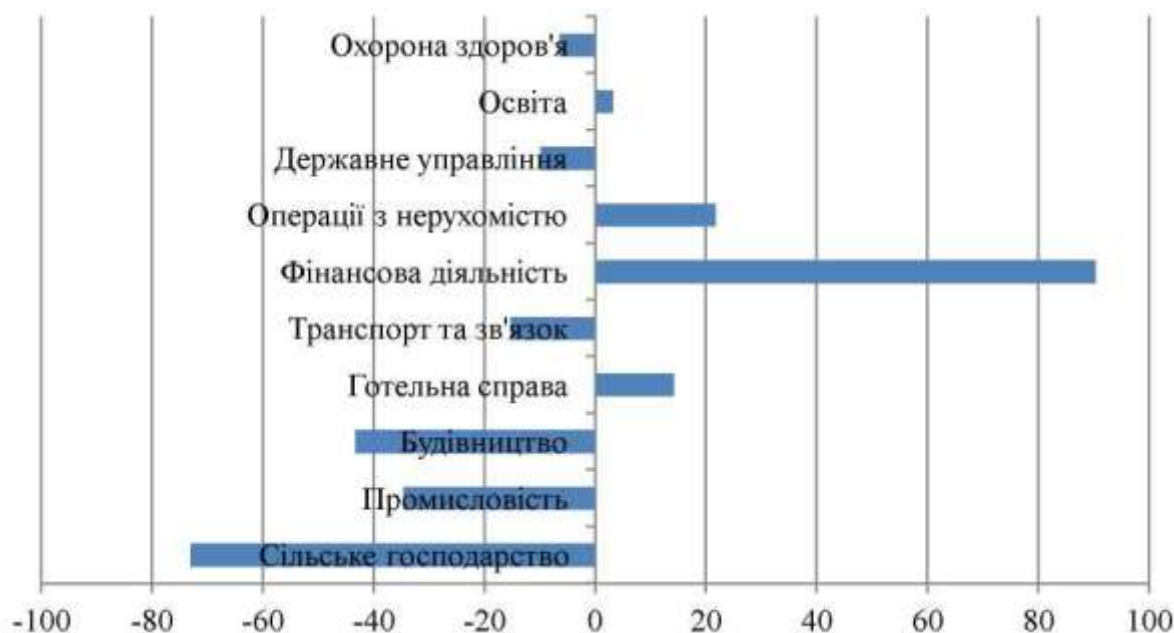

Рис. 12. Збільшення зайнятості в цілому по Україні за 2000-2012 роки по секторах економіки, %

Хоча за показниками зміни рівня зайнятості по секторах економіки, представлених на рис. 12, достатньо важко оцінити стан старопромислових регіонів України у цьому розрізі, але загальна тенденція простежується така, що у сільському господарстві, промисловості, будівництві, транспорті та зв'язку, державному управлінні та охороні здоров'я рівень зайнятості зменшився за період з 2000 по 2012 роки, а в освіті, у секторі операцій з нерухомістю, у фінансовій діяльності та готельному бізнесі - навпаки збільшився.

Порівняння основних показників соціально-економічного розвитку старопромислових регіонів країн Західної Європи та України, які віддзеркалюють рівень результативності використання продуктивних сил цих регіонів, дозволив зробити наступні висновки. Продуктивні сили старопромислових регіонів України використовуються не ефективно. Політика регулювання їх розвитку не принесла очікуваних результатів більше, ніж за 10 останніх років. Це відбивається у тому, що за рівнем валового регіонального продукту, купівельною спроможністю, зайнятістю старопромислові регіони України значно відстають від старопромислових регіонів країн Західної Європи.

В Україні не достатня увага приділяється процесу реструктуризації економіки старопромислових регіонів. У той час, коли у країнах Західної Європи опрацьовані декілька підходів до розвитку економіки територій, які довгий час займали лідируючі позиції у добувній та переробній промисловості, в Україні структура старопромислових регіонів залишається майже незмінною. Це відбивається у показниках динаміки рівня зайнятості по секторах економіки старопромислових регіонів Західної Європи та України. Якщо, у регіонах Західної Європи спостерігається скорочення зайнятих у промисловості та, навпаки, збільшення зайнятості у сервісному економічному секторі, то в Україні ці процеси відбуваються надто повільно без вагомих результатів реструктуризації. На наш погляд, аналіз та оцінка продуктивних сил регіонів України потребують нових теоретико-методологічних підходів, запропонованих у даному дослідженні.

Висновки. Запропоновано формування комплексної стратегії розвитку продуктивних сил регіонів, розділами якої повинні бути присвячені кожному окремому елементу продуктивних сил, включаючи їх територіальне розміщення та регіональний бізнес-клімат.

Розглянуто підходи до трактування старопромислового регіону в європейській практиці, а також деякі особливості розвитку цих регіонів у Європі.

Удосконалене визначення поняття старопромисловий регіон, яке, поряд з існуючими визначеннями, зводиться до того, що старопромисловий регіон – це регіон, в економіці та

розвитку продуктивних сил якого вчасно не відбулися зміни, пов'язані з економічним переструктуруванням, і в економічних, соціальних та екологічних показниках регіону спостерігаються негативні тенденції, що можуть призвести до виникнення репресивності просторового розвитку.

Висунуто гіпотезу, що при відомих структурі, векторі та темпах розвитку продуктивних сил регіону можна спрогнозувати точки переходу регіональної економіки від фази зростання до розквіту, від фази розквіту до спаду, від фази спаду до депресії.

Для регулювання розвитком продуктивних сил регіонів запропоновано використовувати комплекс показників заміщення (заміщення старих технологій новими, заміщення ресурсномістких виробництв на наукомісткі, заміщення промислового сектору економіки сервісним тощо), які відображають вектор та темпи трансформацій, які відбуваються у продуктивних силах регіону.

Проаналізовано деякі показники розвитку продуктивних сил старопромислових регіонів Західної Європи та України.

Література

1. Статистична інформація // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://donetskstat.gov.ua/statinform/index.php>